

צבר גרה - פר' ו'כ"א (כ' חשוון תש"ן, 18.11.89)

יש מספר ענינים למיזג אלוים בפרשתנו, פרשת וירא - מבית דור המדבראים
ובבית דור שלום, היו"כ"ו, כביכול, של אברהם עם ה', הפ"כ"ג ספרים וצדקה, ל"ג
למטב ואמון, זק"ח"ה שרה ע"י אבימלך, ז"ל יצחק, כר"ג"ה הגר"ה ג"ן אבימלך
למגדלים וקט"ו - הש"א הצדקה של הפרשה - העד"ה.

אילו הנסיונות - או אף מהם - של אברהם אבינו לגרם ה' ניסה אולי.
הכל אלה, אברהם הוא הצדקה המרכזית - אך היה לו נסיון אחר ללמד הנה
בזאת יוגר. אחרים שבעל, ב"כ, דואר מצרים בעצום, המשיגים גלוס -
פונסי, ענינים ציבוריים, מלמדות, וכו'. ואילו האלה משפחה ומכ"ה הצדקה
הקטנים - ניהול משק הג'ר, תינוך ואינון היצרים, מוכר למצוא גני-צום למאמ"ם
למצרים, וכו'. כך, נראה, א-ב"ן הצדקה, עם הפרשה שלנו. אך אולי לא במקרה
הוא נקרא - פרשת ו'כ"א - צדקה, שהצדקה רק נראים כך. אבל האלה
היא אחרת.

במקום אחר בפרשה, אנו נפגשים בראיה מסווג אחר - הא"ר הנבואה
של שרה: "ויקרא לרה אר"ן האר המצדקה אשר יצרה לאברהם מצדק"

למעשה, אחרים הצ"ח, יצא למבוא רעה. הנה א"ר א"ר 3 הצדקה -
זינו ערוך, מצדקה צרה ולפ"כ"ו צדקה. הכ"כ"ג? הלא היה אולם נשים של
אחרים - הן ארוסות והן נשואות. הלא הנה מצדקה ולמט אב"מ כ"י אב"מ קרבן
למצדקה צרה. והלא רצה להיות א"ר מצדקה במבואה - ללמעשה אחר לו"ה הג"ה נצ"ו שלנו
למ"י בשדה אבינו. שם היה צורך מצ"ח וכו"ל הצדקה צדקה גיקל זהוה"ו.

← "ובאמר לאברהם זרע האמה הנכ"ה וא"ר הנה, כ"י לא י"רל הן

האמה הנכ"ה עם ג"ן עם יצחק"
אחר רבי למדון בר' מא' - ה"ו שב"מ"ו של אברהם "עלו
דג"ר"ה כלה - ילמעשה אה"מ לא ג"צ"ל ע"כ"ה אלה בפר' הס"א. אבל בנוסח
למצדקה אלה קרה ע"ז צדקה. כלן"צ"ו יצחק, רבה ומקרו"ל של אברהם הלא
למעשה א"ו ולק"ה"ה ק"מ הבטחה ונתן לו הן ל"רל נכ"ו.

אבל ישמחאל אתר זהם: לואים שבמחבם - פלום אין אתם יוצעים (?)
לאן הוא העיקר - כאן - שהר' זין הוא לאם 'ש לאום שמי נלים - האם
אחריה וגאחר שנתה, אם השלמה ילדה בן אפני האחורה, ויש מפיא
אם ירש הבכור.

עכשיו לרה יצרה מכל זה האל לעדה את הבגדים אוצור

הירושלם אך עלמי את עצמי כאילו לא שולמג מפני שהימי אי סבלון

רבה אבר כלנממאה בטאה, קטאה אעלה זערה את היר ואת ישמחאל.

והזנן הירושלם, ויש אחריה, גמנו יצחק הוא אצור נקרא כרע'נו. דג'א

~~הן שמי רבתי אסוף את העלמה העבה מן הדג~~

← "זה לאן אומר יך, אין זה גלל הירושלם לאן אוהבה ממון

אשר אין יוצר שצחק יאמר מעליו הרעים לא ישמחאל.

אלה ה'יקום לעיוני:

← והנסיון ה-9 היה: אחרת לרה ללא את האמה הפאג אא

גנה יא' ויא' יצחק בן מן הודואם ה'בו ומן הודואם ה'בא. וה'א

הרדוא - שבאל א אברום, הרד גע'נו ה'בגר ה'כפ "

כך כמא וירע ה'בגר מאז גע'ני אברהם

אברהם אהב מאז את בני ישמעאל - אפילו אחרי שנתה לו יצחק.

כאב לו מאז העקלה, ה'ב'לה ה'בו מלנה ~~עצמה צאה חללית כפ~~

~~"ואשר אלוקים לא אברהם. אל ירע גע'ניך את הנדר ואל
אמר. כל אשר תאמר אלך לרה, למה בקווא כי יצחק יקרא
אך כרע."~~

← אבל אומר ג'בה ה'מאפ' ח"ס: "גאה כאן... למה בקווא כי יצחק

יקרא אף כרע."

גאמו סוף גמ'ים לממון זוקה החפ' ח"ס את שמו זה

כמא גממאפ: סור מרע ועל אוב - - -

אברהם הבין למה שמצד המס'ציון הי'ירה שלו אינה בעול - אומר
 ג'ציון בן יצחק ושליו גדלו - א - כצון של ה' ושל אלה.
 ה' שמע'ע

הנושא: קדושת המקדש, העיר והארץ

חלק א. קדושת המקדש ומקום המזבח

"ויבנו את מזבח אלקי ישראל" - (עזרא ט, ב)

(1) פרקי דר"א הגדול, ל"א

"והעלהו שם לעולה על אחד ההרים אשר אומר אליך"

אמר לפניו: רבון כל העולמים, לאיזה הר?

אמר לו: בכל מקום אשר תראה את כבודי עומד וממחין לך שם ואומר לך זהו המזבח!

שנאמר: "על אחד ההרים אשר אומר אליך". אמרתי לך אין כתוב כאן, אלא אשר אומר אליך.

השכים אברהם בבקר וכו' ביום השלישי הגיעו לצופים. וכיון שהגיעו לצופים ראה כבוד השכינה

עומד ע"ג ההר שנאמר "ביום השלישי ויסא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק". מה ראה?

ראה עמוד של אש מן הארץ עד לסמים.

אמר ליצחק בנו: רואה אתה כלום באחד מן ההרים הללו - אמר לו הן. אמר לו מה אתה רואה?

אמר לו אני רואה עמוד של אש עומד מן הארץ ועד לסמים, והכין אברהם כי נרצה הנער לעולה.

אמר ליסמעאל ולאליעזר: רואים אתם כלום באחד מן ההרים הללו? אמרו לו: לאו. אמר להם: סבו

לכם מה עם החמור, כסם סאין החמור רואה כלום כך אין אתם רואים כלום וכו'.

הטוואה: מעמד הר סיני: "ומראה כבוד ה' כאשר אוכלת בראש ההר לפני בני ישראל" (סמות כד, יז)

חנוכת המסכת: "זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'" (ויקרא ט, ה)

"וחצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים וירא כל העם

וירוננו וימלו על פניהם" (סח כד)

"ויבוא אל המקום אשר אמר לו האלקים ויבן שם אברהם את המזבח וכו' -

כיון שהגיעו לאותו מקום הראהו הקב"ה לאברהם ואמר לו זהו המזבח, הוא המזבח שהיה אדם הראשון

מקריב בו מוקדם. הוא המזבח שהקריב בו קין והבל, הוא המזבח שהקריבו בו נח ובניו שנא' ויבן

מזבח לה'".

(2) ספרי לדברים יב, ה, "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם מכל שבטיכם וכו' : לסכנו תדרשו ובאת

סכה" דרוס על פי נביא

יכול המחין עד שיאמר לך נביא ח"ל להכנו תדרשו ובאת חמה", דרוס ומצא ואח"כ יאמר לך נביא".

(3) "וכן אחת מצא כבוד" זבחים נד, ב (בהקדום אנציקלופדיה חלמודית, ערך בית המקדש ע' רבה.)

דרס רבא: ומהו סכתוב וילך דוד ויחטואל ויסבו בנויות ברמה וכו' אלא שהיו יוסבין ברמה ועוסקים

בנויו של עולם (ופרט"י: למצוא מקום לבית הבחירה מן התורה). אמרו: כתוב "וקמת ועליה אל המקום" -

מלמד שנית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל, לא ידעו למצוא אה מקומו. בדקו בספר יהושע ומצאו סכתוב

בנימין נמצא המקום היותר גבוה מכל ארץ ישראל, סכן בכל הסבטים נאמר בחזור הגבולות: וירד יעלה

הגבול". רבנן גמרי: "ועלה הגבול גי בן הנום אל כתף היבוסי מנגב היא ירוסלים" (יהושע

סו, ח) ולא נאמר בו וירד.

ועוד קבלה היחה בידם, סכית המקדס יהיה בחלקו של בנימין וסנהדרין בחלקו של יהודה, ולכן בחרו

בהר המוריה שהוא סמוך לגבול יהודה, לפי סנהדרין צריכה להיות בעזרה שנא' וקמת ועליה אל

המקום".

הסוה: "כי אם במקום אשר יבחר ה' כאחד שבטיך" - (דברים, ראה יב)

משנה תורה לרמב"ם, פפר עבודה, הלכות בית הכסירה, פרק ב' הלכה ג'
הלכה א': המזבח מקומו מכוון ביותר ואין מטנים אותו ממקומו לעולם, שנאמר וזה במזבח לעולה לישראל (דה"י א, ככ, א).

במקדש נעקד יצחק אבינו שנאמר: "ולך לך אל ארץ המורה" ונאמר בדברי הימים: ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירוסלים בהר המורה אשר נראה לדוד אביהו, אשר הכין במקום דוד בגרן ארנן היבוסי (דה"י ב, ג, א)

הלכה ב': ומסורת ביד הכל שהמקום סבנה בו דוד ושלמה המזבח בגרן ארונה הוא המקום סבנה בו אברהם המזבח, ועקד עליו את יצחק, והוא המקום סבנה בו נח כשיצא מן החיבה, והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון קרבן כחנברא, ומסם נברא. אמרו חכמים: אדם ממקום כפתחו נברא. סם פרק א, הלכה ג': כיון שנבנה המקדש בירוסלים נאסרו כל המקומות כלם לבנות בהם בית לה' ולהקריב בהם קרבן, ואין סם בית לדורי הדורות אלא בירוסלים בלבד ובהר המורה סבה נאמר: ויאמר דוד זהו בית ה' האלקים וזה מזבח לעולה לישראל (דה"י א ככ, א) ואומר זאת מנוחתי עדי עד (תהלים קלב, יד)

זבחים סב, א

ס' נן בכרייתאו רבי אליעזר בן-יעקב אומר:
שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה (רט"י: חגי, זכריה, מלאכי)
אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח.
אחד שהעיד להם סמקריבין אעפ"י טאין בית.
ואחד שהעיד להם על התורה סחכתב אסורית.

רמב"ם יסודי התורה פרק ס הלכה א

"דבר ברור ומפורס בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים, אין לה לא סנוי ולא גרעון ולא תוספת שנאמר: את כל הדבר אשר אנכי מצוה אחכם אותו חסמרו לעשות לא תוסיף עליו ולא תגרע זמנו וכו' (דברים יג, א). ונאמר "לא בסמים הוא" (דברים ל, יב). הא למדת: טאין נביא רטאי לחס דבר מעחה לזיכך אם יעמוד איס וכו' ויעסה אות וכופח ויאמר סה' ילחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה, או לפרס במצוה מן המצוות פירוס סלא סמענו ממסה, או טאמר טאותן המצוות סנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצוות לפי זמן היו הרי זה נביא סקר סהרי בא להכחיס נבואתו ס, טסה וכו' סהוא ברור סמו צוה למסה סהמצוה הזאת לנו ולבנינו עד עולם ולא איס אל ויכזב".

עדויות פרק ח מקנה ו

"אמר רבי אליעזר: סמעתי כסחיו בוניים בהיכל (בימי עזרא) עוטים קלעים להיכל וקלעים לעזרות. אלא סבהיכל בוניים מבחוץ (כדי שלא יזונו הכנאים את עיניהם מן ההיכל) ובעזרה בוניים סבסנים (לקלעים)

אמר רבי יהוסף: סמעתי סמקריבין אעפ"י טאין בית. ואוכלים (הכהנים) קדסי קדסים (בעזרה) אעפ"י טאין סם קלעים. ואוכלים קדסים קלים ומעטר חני אעפ"י טאין חומה סקדוקה ראסונה קדטה לסעחה וקדטה לעתיד לבוא.

ועיין כוגית הגמרא סבועות סז, א, הדנה בדעת רבי אליעזר.

ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (כא. ט).

ושרה ידעה מכל זה (לו) שהשיגה בידעתה שישמעאל אינו הולך בדרכים טובות, ואע"פ שלא עשה עבירות אלו בפרדסיא. אבל היא ידעה כונתו. ואף שמעת את הדברים האלה אודות הירושה, ועשתה עצמה כלא שומעת מפני שהיה לה סבלנות הרבה. אבל כשנתמלאה הסאה קראה לבעלה ואמרה לו את הדברים האלה: גרש האמה הזאת ואת בנה. שאפילו אם יצחק לא היה בני שיצא ממעי, היה יקר כל כך, אבל מאחר שיצא ממעי אין זה מן הראוי שבן האמה יטול חלק בירושה. עאכ"ו שהוא גם בני וגם יצחק החסיד והיקר, ואילו ישמעאל הולך בדרכים נלוזות. ואע"פ שלענין ירושה אין הבדל בין הגון לשאינו הגון, (לו) שאם יש לאדם שני בנים, האחד צדיק והאחר רשע, אסור להוציא מן הירושה אפילו אם רוצה למוסרה לבן הצדיק (לח) אבל בננו יצחק הוא לבדו נקרא ורענו, אם כן כך רצונו של הקב"ה, ויש לעשות אפילו אם זה נגד הדין, (לט) וכונת שרה היתה לטק העבודה זרה מביתה.

ויש אומרים כי זה שאמרה שרה: כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (מ) כך אמרה לאברהם: זה שאני אומרת לך אין זה בגלל הירושה שאני אהבת ממון, אלא איני רוצה שיצחק ילמוד מעשיו הרעים של ישמעאל.

וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו (כא. יא). כשמע אברהם הדברים האלה היו קשים מאד בעיניו. והדבר היה לו לחידוש, שכן עד עכשיו היה סבור שישמעאל הוא בן כשר וישר כפי שראוי להיות. ולכן כעס על שרה ואמר: למה את מוציאה לעז על בני, ואף לאחר שנודע לו שאמת הדבר שהוא יצא לתרבות רעה מ"מ היה לו קשה לגרשו מן הבית, כי היה רחום וחנון שריחם על כל הבריות, ועל בנו על אחת כמה וכמה. (מא) ומכל הרעות שעברו על ראשו היה זה הקשה מכולם, להוציא בנו מן הבית.

ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך, כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה כי ביצחק יקרא לך זרע (כא. יב). על"ד לשמוע בקולה כי מעלתה בנבואה גבוהה משלי. ויצחק בלבד נחשב זרע, אבל ישמעאל שהוא סו"ס בנך אני מבטיחך שגם הוא יהיה לגוי גדול. (מב) וזה שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, הכונה שעשו וישמעאל לא נקראים זרע אברהם, כי הם רשעים, ומכאן מוכח שמי שעובד עבודה זרה או עבר על שאר עבירות אינו נקרא זרע אברהם ודומה למזור. וזה שנקרא אברהם אב המון גוים הכונה לגוים טובים של האומות שקיבלו עצתו של אברהם ותגמירו, ואו הם נקראים בניו כי נתגמרו בגללו. אבל אלו שעובדים ע"ז, אע"פ שהם מורע ישראל, אינם נקראים זרע אברהם. כי זרע פסול אינו נקרא זרע.

שהנטיח הקב"ה לאברהם בפרשת לך לך: למועד אשוב אליך והנה בן לשרה אשתך. וכן היו שם כל גדולי הזר, היינו שם ועבר בני נח. ואו היו בעולם ל"ב מלכים כפי שתראו בביאור ספר יהושע (ל"ב) ולכל מלך היה עיר בארץ כנען והיה מעמיד שם מושל שעמד תחת פיקודו, שכל מלך שלא היה לו עיר או כפר בארץ כנען, לא היה נחשב כלום. ומפני שלכל המלכים היה חלק בארץ. המין אברהם את כולם. נמצא שבאותה סעודה היו ל"ב מלכים ול"ב מושלים חוץ משאר גדולי המלכות שאי אפשר לתארם שהרי לכל מלך היה מספר גדול של אנשים. ואחד המלכים האלה היה אבימלך, כי הוא ידע גדולתה של שרה, שבגללה סבל הרבה יסורים, וראה שאברהם התפלל עבורו ונתרפא מכל הצרות, לכן נעשה ירא ה' ובא בחפץ גדול להשתתף באותה סעודה חשובה. (לג) ואף תרח אבי אברהם ונחור אחיו באו הם ומשפחותיהם מחרן כדי לשמוח בשמחת יצחק.

(לד) ובכלל גדולי המלכות היה עוג מלך הכנען שטרח וכו' לראות כמו עיניו את הנס שאירע. כי עוג זה היה מתברך בלבו שהוא עתיד לירש את אברהם, כי לא היו לו בנים. ואע"פ שהיה לו ישמעאל, אבל הוא היה בן האמה לכן לא נחשב כירוש. ומפני שהיה גבור והיה חושב ליקח כל נכסיו של אברהם בכת. ועכשיו כשהיה מסב במשתה הקניטו אותו המלכים ואמרו: אתה הוא זה שאמרת כי אברהם הוא פרדה עקרה שאינו ראוי לילד, ועכשיו שנולד יצחק נסתתפה שרך. ענה להם ואמר: לא איכפת לי כלום. כי בן שנולד לחורים זקנים כאלו, שאברהם בן מאה וששה בת תשעים, בוודאי הוא חלוש ואינו בר קיימא. שבאצבע קסנה אפשר להורגו. וכל כמה שהיה מתרגו היו הולכים ומקניטים אותו בדבריהם. ואנך כד היו שותים המלכים הרבה יין.

ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק (כא. טו).

כפי שהראנו בפרשת לך לך היה ישמעאל בן י"ד שנה כשנולד יצחק. (לה) וישמעאל זה יצא לתרבות רעה, ושרה ראתה והנה הוא עבר על ג' עבירות שהן: א) נילוי עריות, שהיה אונס נשים של אחרים הן ארוסות והן גשואות. ב) עבודה זרה, שבה מזבח והיה צד חגבים ושוחרם וכוונתו היתה להביא קרבן לעבודה זרה. ג) טפיכות דמים, שרצה להרוג את יצחק בתחבולה. שאמר לו: הבה נצא שינוי לסילק בשהה אבינו. והיה זורק חצים וכאילו בדרך צחוק ביקש להרוגו.

(לה) ואמר רבי שמעון בר יוחאי: ח"ו שבכיתו של אברהם ייעשו עברות כאלו, שהרי היה נהג בחסידות יתירה וכשום פנים לא היה ישמעאל מעיז לעשות כן. אלא כשנולד יצחק היו שם הרבה מתבריו שהיו שמתים על כך שהקבי"ה קיים הבטחתו ונתן לו בן שהשתקק לו כ"כ כדי שירש שאני הוא העיקר כאן. אמר להם: שוטים שכמותכם, כלום אין אתם יודעים שאני הוא העיקר כאן. שהרי דין הוא שאם יש לאדם שתי נשים, האחת אהובה והאחת שנואה, אם השנואה ילדה בן לפני האהובה, פי שנים מהנסיכים שייכים לבנה. כפי שכתוב בספר כי תצא. והואיל ואני הבכור עלי ליקח פי שנים, ואינו יכול להחזיק עצמו כבכור. כי אני הבכור.

ופן חרדש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגויים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני. הרי שחששה התורה שמא יחוק ישראל את הנכונים אף שהם ראו בעיניהם באבן האומות הזן וגם הרגום בידים ממש! כי כך דרכו של יצר הרע שגם ראית עבודה וזה פועלת להטות הלבבות אחריה ואף אם ראו בחוש שאינה מצלת את עובדיה. ועל ידי זה שמתחסדים עם המסית ומחפשים עליו זכויות. מתקרבת הדעת אליו והסכנה גדולה מאד. ומשום זה צוה השי"ת לגרש את ישמעאל באופן כזה כדי שלא יחולו עליו רחמים מצד אברהם, והיתה זאת מחמתו של השי"ת על אברהם ויצחק ע"ה שלא יקבלו שום רושם ח"ו ממעשה הרשע.

כריתת הברית עם אבימלך

אחר גירוש הגר וישמעאל מחזילה פרשה חדשה: "ויהי בעת ההוא ויאמר אבימלך וכי ויכרתו שניהם ברית". וצריך עיון למה הודיעה התורה שכריתת הברית עם אבימלך היתה דוקא בעת ההיא? אך זה ביאורו: אברהם גדול-החסד בודאי שאהב שלום ורדף שלום תמיד בכל סביביו. אך בעת ההיא, לאחר שהוכרח להשתמש במדת הגבורה ולעשות מעשה שנדמה בחיצוניותו כעין אכזריות, רדף שלום במדה עוד יותר גדולה, ושמו על ההזדמנות לכרות ברית עם אבימלך, וזאת כדי לחקו את הרושם של המעשה הקודם שלא יפגם אף במשהו במדת חסדיו.

אך מצאנו שחז"ל מצאו מקום להעיר על כריתת ברית זו: עיני רשעים בחחילת פרשת העקידה שמביא מדרש. וזה לשונו: — אמר לו הקב"ה: אתה נחת שבע כבשות. חייד שבני עושים שבע מלחמות עם בניך ונצחין אותן. ר"א חייד שבני הורגים שבעה צדיקים מבניך, ואלו הן: שמשון, חפני ופנחס, שאול ושלשה בניו. דבר אחר חייד שבני מחרבים שבע משכנות. ואלו הן: אהל מועד וגלגל, נוב ושילה וגבעון ובית עולמים. תרין, דבר אחר שארון מחזיר בשדה פלשתים שבעה חדשים".

הנה אף שכריתת הברית עם הפלשתים בודאי באה מתוך השתדלותו במדת החסד כנ"ל, מכל מקום העירו חז"ל ברוח קדשם שהפריזו בזה על המדה במקצת מן המקצת בכתיבה דקה מאד, בכרתו ברית עם מלך רשע מיושבי ארץ ירושתו, ובמדרגתו נחשב לו זה לפגם שהוצרך לכל הכפרות הללו. גורא ואיום!

ועוד יש להבין, פרשת העקידה מחזילה "ויהי אחר הדברים האלה". היינו אחר כריתת הברית עם אבימלך. וצריך עיון, כי לפי דברי חז"ל עברו בין כריתת הברית לנסיון העקידה יותר משלשים שנה. והרשב"ם פירש (שם)

גירוש הגר וישמעאל

"הנסיון התשיעי... אמרה שרה שלח את האמה הזאת ואת בנה מעלי ומעל יצחק בני מן העולם הזה ומן העולם הבא; ומכל הרעות שבאו על אברהם, הרע בעיניו הדבר הזה". (ילקוט שמעוני, פ' וירא צ"ד)

אברהם אבינו, גדול-החסד שכלל הכריאה, נתנסה הרבה במדת הגבורה. הוא אהב מאד את בנו ישמעאל, וגם לאחר שנולד לו יצחק לא זו מחבב את ישמעאל. וכשאמרה לו שרה — בנבואה — "גרש האמה הזאת ואת בנה", כתוב "וירע הדבר מאד בעיני אברהם", ואמרו רז"ל (עיי לעיל): "ומכל הרעות שבאו על אברהם הרע בעיניו הדבר הזה", עד שהוצרך הקבי"ה לומר לו "אל ירע בעיניך וכי". אכן נתבונן נא בגבורתו, איך קיים מצות הגירוש במלוא מובנה ובוריוות:

א. וישכם אברהם בבקר — בלי היסוסים.
ב. ויחק לחם — אחד, וחמת מים — לא הרבה.
ג. שם על שכמה ואת הילד — גם כן על שכמה, לא חס מלאגרשו אף שהיה חולה (עיי רש"י). וגם חמור לא נתן להם.
ד. ותלך ותתע — לבה; ולא נתן לה אדם לשרתה ולשמרה בדרך. הרי שהתגבר על לבו וקיים "גרש" ממש, בלי פשרות כלל, ובה קיים רצונו יתברך במלואו, ועמד בנסיונו.

דינו של מסית

ומה טעם נצטווה לגרשם במראה חיצוני של אכזריות כזו? — משום בחינת מסית ומדיח שהיתה בישמעאל, כאמרם ז"ל: "מצחק — לשון עבודה ורה" (רש"י). הרי שבפני יצחק, שהיה עדיין תינוק, עבד עבודה ורה. ובכחית "מצחק", דהיינו בדרך זלזול בעבודת השי"ת. והדין הוא במסית "לא תחמול ולא תחסה עליו". והטעם שדינו קשה כל כך יש לומר בפשטות כדי שלא להצילו מדין מיתה. אך יש עוד גור בזה, והוא שאסרה לנו התורה להפך בזכותו של מסית, כי אם נשתדל בזה יש חשש שתתקרב דעתנו אליו (כמו שדעת המתחסד מתקרבת תמיד אל זה שעמו מתחסד) וינטה ללמוד ממעשיו. וגם אם יהרגוהו עדיין חשש זה קיים, כמו שהעיר אאמ"ד ז"ל על הכתוב (דברים י"ב: ל'): "השמר לך פן תנקש אחריהם אחרי השמים מפניך

הקדמונים משווים את פניית אברהם לאורחיו לפנייתו של לוט. אברהם קורא לאורחים: "ואֶקְחָה פת-לחם וְסָעַדְי לַפְּנֵים, אֲחֵר תַּעֲבֹדוּנִי" (י"ח, ה'); הוא מזמין אפוא את אורחיו לסעד לפנ וּלְהַמְשִׁיךְ בְּרַדְפָם. לעומת זאת מזמין לוט את אורחיו ללינה בביתו, פְּחוּבֵי: "סוּדוּ נָא אֵל בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינֹו" (י"ט, ב').

שוני זה שבין אברהם לבין לוט מספיר הַרְשֵׁפֶ"ם בדרך הפשט: שלוש המלאכים באו לבית אברהם בצהרי היום, פְּחוּבֵי: "וְהוּא יוֹשֵׁב פְּתַח הָאוֹהֶל, פְּחוּם הַיּוֹם" (י"ח, א'). בשעה זו של היום אין דרך האורחים ללון בבית מארחם, כי אם לסעד לפנ ולהמשיך בדרך. לעומת זאת באו שני המלאכים לביתו של לוט פְּעֵרֵב (י"ט, א'), משום כך הזמין לוט מיד ללינת לילה, שזו עיקר דאגתם של עוברי-אורח פְּשֻׁעוֹת הָעָרֵב.

אוֹלֵי יוֹשְׁ הַמְּשִׁימִים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר (י"ח, כ"ד)

העיר על כך רכי שמשון רָפָאֵל הירש בפירושו לתורה: אין אברהם אבינו מבקש כאן רחמים למען חמישים צדיקים המתגוררים במקרה בסדום, אך אין להם גֶּשֶׁר לַשְּׁהוּ עִם בְּנֵי הַמְּקוֹם; אלא הוא טוען למען "חמישים צדיקים בתוך העיר" — צדיקים המעוררים עם אנשי המקום ומשתדלים להחזיר אותם למוֹשָׁב. כי צדיק הירושב בסביבה סדומית אינו רָשָׁא להפקיר את המוני החושכים ולהסתגר בד' אמות שלו, בחינת "אני את נפשי היצלתי"; אלא עליו להימצא תמיד "בתוך העיר" — לקשור קשרים עם אנשי המקום, להוכיחם על משוּבוּתוֹתיהם ולהדריכם בדרך הטוב. צדיק כזה ראוי להגן על העיר כולה, מתוך תקווה שיעלה בידו להחזיר את רשעי המקום למוֹשָׁב.

וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר: הֲיֵהָ נָא הוֹאֵלְתִּי לְדָבָר אֵל אֲדֹנָי, וְאַנְכִי עֶפְרָר נְאֻפֵר (י"ח, כ"ז)

לפי הפשט, אומר כאן אברהם לה': החלטתי להחזיק לפניך על הצלת סדום, אף-על-פי שהיני יצור פְּחוּחַ-עֵרֶךְ, שנוצר מן הָעֶפְרָר, ואיני ראוי שתעשהו למעני דבר. אך נשאלת השאלה: מהי כוונת אברהם בזה? ומהו המניע הפנימי הפופל: "ואנכי עֶפְרָר נְאֻפֵר"? לדעת רש"י, מופיר בכך אברהם את חסדי ה' עימו בשני מקרים, שבהם הצילו ה' ממוות בטוח: זה לשונו: "כבר הייתי ראוי להיות עֶפְרָר על-ידי המלכים (= במלחמת בארבעת המלכים, שהיו רבים וְצִוּמִים מְמוֹנִי); וְאַפְרָר על-ידי נמרוד (שהשליכו לכבשן-הָאֵשׁ, על נתיצת פְּסִלֵי-הָאֱלִילִים) — לולא נִתְמַן אֲשֶׁר עֲמַדוּ לִי".

רָעִין נאה מובא בעניין זה על-ידי רבי יהונתן אייבשיץ מפרגא: הָעֶפְרָר מתגאה בְּעֵת-יָדוֹ. אף-על-פי שפְּחוּחַ הוּא הַסֵּר-עֵרֶךְ, קיימת תקווה שאחרי שאנשים יטפלו בו פְּרִאוֹי, יהיה נושא פרי ויביא תועלת לעולם. לעומת זאת הָעֶפְרָר מתגאה בְּעֵרֶךְוֹ. פְּחוּחַ הוּא הַסֵּר-עֵרֶךְ; אוֹלַם לפני שהיה לאֶפְרָר היה בעל-עֵרֶךְ והביא תועלת לעולם.

משום כך מוזכר אברהם בתפילתו על הצלת סדום "עֶפְרָר נְאֻפֵר", כדי להבליט את צניעותו ושפלותו פְּלָפִי הָאֵל בְּעֶרְךָ וּבְעֵתִיךָ כְּאָחִד: הַנְּנִי מְשׁוּל לְמִי שְׁעָרְךָ עֶפְרָר וְעֵתִידוֹ אֶפְרָר: וְלֹא בִזְכוּת אֲנִי בֵּא לְפָנֶיךָ, אֲלֵא בְּקִשְׁתָּ הַסֵּד וְרַחֲמִים עַל פְּרִיטוֹתֶיךָ.

וַיֹּלֶךְ ה' בְּאֲשֶׁר כָּלָה לְדָבָר אֵל אַבְרָהָם, וַיֹּאבְרָהֶם שֶׁב לְמִקְוָמוֹ (י"ח, ל"ג)

העיר על פסוק זה הצדיק רבי לוי יצחק מִבְּרֵדִיבֵיב: לְכַאוּרָה, לא העלה אברהם אבינו דבר בתפילתו על הצלת סדום; שפן הוֹבֵר לוֹ, שאין אפילו עשרה צדיקים בסדום הרשעה. אוֹלַם אברהם "שֶׁב לְמִקְוָמוֹ": הוא הוֹסִיף לְדַבֵּק בְּדֶרֶךְ שוֹלֵךְ כֵּה כֵל הַיָּמִים, שֶׁלְעוֹלָם יֵשׁ לְלַמַּד זְכוּת עַל כָּל אָדָם, וְנֹאפִילוֹ עַל חוֹטָא וּפְשָׁעַ. שפן שערי תשובה לא ננעלו; ר"הוֹן את חבירו לכף זכות, דנין אותו לזכות" (שפת ק"ו, ע"ב).

וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם: גֵּרֶשׁ הָאֵמָה הַזֹּאת וְאֵת בְּנֵיהָ... (כ"א, ז')

רבים מחכמי ישראל תוהים על פְּקִיפוּתָה הַיְתָרָה שֶׁל שֵׁרָה אִימְנוּ, שֶׁרַדְשָׁה בְּלִשׁוֹן נִמְרָצַת מֵאַבְרָהָם לְגֵרֶשׁ מִבְּתָרִים אֵת הַנָּקֶר וְאֵת יִשְׁמָעֵאל בְּנֵיהָ, וּמֵיִשְׁבָּתִים זֹאת בְּפָנִים שׁוֹנוֹת.

לדעת רבי ישראל מאיר מראדין, בעל "חפץ חיים", מגלה כאן שרה אימנו חוש חינוכי ממדרגה ראשונה. אמנם נכון הדבר, שאילו התחנך ישמעאל בכפיפה אחת עם יצחק, היה מגיע לעידון מסוים במדותיו ולא היה פְּרָא-אָדָם כֵּל כָּךְ. אֲבָל מֵאִיֶּךָ אֵין כֵּל סִפְקֵי שִׁחְבָּרְתוֹ הַקְּבוּעָה הַמְּמוּשְׁכַת שֶׁל יִשְׁמָעֵאל הֵיחָה מִשְׁפִּיעָה לְרַעַה עַל חֵינּוּכּוֹ שֶׁל יִצְחָק. מִשּׁוּם כֵּךְ הִסִּיקָה שֵׁרָה — שֶׁעֲלִיהָ הֵעִידוּ הַזֵּנוֹ"ל שֶׁהֵיחָה גְדוּלָה בְּכוֹחַ הַנְּבוֹנָה מֵאַבְרָהָם — שֶׁקִּימַת סִפְנָה מִמְשִׁית לִיצְחָק בְּנֵהָ; וַיֵּשׁ לְחִשּׁוֹשׁ, שֶׁקוֹרֵם יִצְחָק יִתְקַן בְּמִשְׁהוֹ אֵת יִשְׁמָעֵאל — יִקְלַק יִשְׁמָעֵאל, הַנֶּעַר הַמְּתוּבָר, אֵת יִצְחָק הַרֵךְ בְּשׁוֹנִים. וְאִמְנֵם הַפְּחוּבַת מַעִיד, שֶׁהַקְּדוּשָׁה-בְּרוּךְ-הוּא הַצְּדִיק הַנֶּשֶׁךְ זֶה שֶׁל שֵׁרָה אִימְנוּ וְאִמְרָ לְאַבְרָהָם: "אֵל יָרַע בְּעֵינַיךָ עַל הַנֶּעַר וְעַל אֶמְתּוֹ"; כֵּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַיךְ שֵׁרָה, שְׁמַע בְּקוֹלָהּ" (כ"א, ז'). כֵּךְ גַּבְרָה יִתְפַּלֵּךְ עוֹשֵׁ.

וַיִּקַּח אַבְרָהָם עֵאָן וְבָקָר וַיִּתֵּן לְאַבְרָמָלְךָ, וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית (כ"א, כ"ז)

על פסוק זה אמר האדמו"ר רבי שמחה פּוֹנִים מִפְּסִיחָה: לְכַאוּרָה, אין המלה "שְׁנֵיהֶם" נחוצה כאן; וּבְכֵל זֹאת נִחְבָּה כִּי לְלַמְדֵנוּ, שֶׁאֵף-עַל-פִּי שֶׁאַבְרָהָם כָּרַח בְּרִית עִם אַבְרָמָלְךָ הַנְּכַרִי — עֵדִין נִשְׁאָרוּ בְּגוֹר שֶׁל "שְׁנֵיהֶם", לֵאל אַחֲדוֹת פְּנִימִית. אֲבָרָהָם נִשְׁאָר אֲבָרָהָם, וְאַבְרָמָלְךָ — אַבְרָמָלְךָ... (כ"א, כ"ז)